

בס"ד

כ"ב ניסן תש"פ

הקורונה - הזדמנות

אירוע חדש - תפקידים חדשים

אנו עומדים כבר קרוב לחודשיים בתוך אירוע שכמותו לא היה בכל ימינו וימי אבותינו, זקנינו לא סיפרו לנו וסבתותינו לא הדריכונו. סוגיא חדשה כתינוק שנולד. סוגיא שאם היתה תלמודית גרידא וללא זיקה לחיי אדם היו רבים שמחים לפתוח בה שהרי מדובר בסוגיא פתוחה שאפשר לחדש בה. מאידך יש חשש גדול לעסוק בה, במקום בו לא דרכה בו רגל רבותינו וזקוקים אנו לדמות מילתא למילתא ולעשות מליבנו מעשה, ואין בידינו הרשות לשתוק ולומר שב ואל תעשה עדיף, מאחר שסוגיא זו אין בה קל וחמור אלא שני הצדדים חמורים בה, ועלינו לידע כיצד נעבור בה.

מחד גיסא - חומר חיי נפש אחת מישראל, ומאידך - סכנה של איבוד חיי תורה לנו, ובעיקר לציבור הגדול שקרוב למסורת אך ודאי שכמה חודשים בלי ביקור בבית כנסת עלולים חלילה לנתק אותו ממורשת אבותינו.

רגילים אנו שתפקידנו הוא לעסוק בתורה ובמצוות לגדל את ילדינו ולחנכם בדרך הישר, להתאמץ ולתת מכוחנו ומכספנו בכדי לדאוג שנצליח לעמוד במשימה הכבירה להיות עם לקב"ה שעושה את מצוותיו ולומד את תורתו. אך כאן הגיעה שעה שהטילה עלינו תפקיד שונה מהרגיל, ובמאמר זה אנסה לבאר את שוני התפקיד, ומשמעותו.

סימני השאלה

בכדי להבחין ביחודיותה של סוגיא זו, אצביע על כמה נקודות מפתח שיאפשרו לנו לראות כי אכן מדובר בנידון שונה מהרגיל.

ראשית, למרות שלכאורה לא היתה אמורה להיות התנגדות לצעדים של שמירת הנפש שננקטו על ידי הרשויות, מכל מקום נוצרה לגביהם מחלוקת חריפה ביותר מצד מיעוט הציבור. והדבר מעורר תמיהה, הלא הדבר ידוע שפיקוח נפש דוחה כל התורה, ואם כן מפני מה באו הדברים במחלוקת כלל ועיקר? האם אותם מתווכחים חקרו לעומק את הסוגיא מבחינה רפואית והגיעו למסקנא כי הדרך למנוע את המגיפה שונה מזו שהצביעו עליה הרשויות?

ובפרט שבכל העולם נסגרו המוסדות, נדחו או בוטלו כינוסים, טקסים, ועידות בינלאומיות, ואירועים ציבוריים. סך הנזקים כתוצאה מצעדים אלו נאמד בסכומים אסטרונומיים, כך שבוודאי לא מדובר באיזה צעד מגמתי וסלקטיבי דווקא נגד ציבור מסויים במדינת ישראל. ואם כן כיצד יתכן שצעדים אלו הפכו להיות שנויים במחלוקת חריפה כל כך?

אפשר אמנם לרכן זאת בכך שאנו מכירים את התכשיט שלנו [=מדינת ישראל], ויודעים את יחסה לדברים שבקדושה, אך מכל מקום לא מצאתי אדם אחד מהמתווכחים שנתן התייחסות רצינית לסוגיית **המגיפה וההתמודדות עימה**, ויחד עם זאת מורה על התעלמות מן ההוראות. ומכלל ספק פיקוח נפש לכאורה לא יצאו הדברים, ואם כן תמוה מאוד הדבר, הכיצד ומדוע באה שאלה זו במחלוקת כלל?

יתר על כן, אין לטאטא את העובדה שהוראות הרבנים הגיעו כמה ימים לאחר הוראותיו של משרד הבריאות, למרות שלאחר מעשה הוסכם על הרבנים שאלו היו ההוראות הנכונות. עובדה זו אינה באה בכדי להאשים אדם מסויים, אלא בעיקר בכדי לבחון מה מוטל עלינו לפעול בכדי שעובדות כאלו לא תשנינה.

על כל פנים ניתן להבין מכך שיש קושי שגרם לנו שלא להבין בזמן את ההוראות למרות שהכתובת היתה על הקיר כבר בפורים. באותם ימים שאצלנו התווכחו בלהט תוך השמעת טיעונים למדניים וספקולציות לרוב, סין היתה בתוך המשבר הזה כבר חודשיים ומעלה!! באיטליה קברו מאה חמישים איש בכל יום, בספרד קברו עשרות - הגרפים כולם הראו את אותה המגמה, ומבלי להסתמך על הנס לא היתה שום סיבה להמשיך כפי שפעלו באותם ימים.

עובדה מטרידה נוספת שעלתה לחלל האויר הוא אופן ההתנהלות בחצרותיהם של רבנים. כאשר שאלה בדיני נפשות, שבימים כתיקונם אמורה לעלות לפני בית דין של עשרים ושלושה אם לא של שבעים ואחד, דיינים שיודעים בשבעים לשון, כאשר פותחים מן הקטן בכדי לשמוע גם את דעתו, ובוודאי באופן של דיון ושמיעת הצדדים לכאן ולכאן, ואילו במקרה דנן ראינו כיצד אברך צעיר מעלה שאלה חמורה זו בעמידה וכלאחר יד, באופן מטעה ביותר, ובלי שום רקע לשאלה [אין אני נכנס כאן לשאלה מהי באמת דעתו של אותו חכם, אלא לעצם צורת הצגת הדברים לפניו שהיתה שערוריה עצומה בלי שום ספק כלל].

ולסיכום פרק זה: **משהו** הקשה עלינו את ההתמודדות מול המגיפה, וחשוב לנו להבינו בכדי שלא ניפול בו שנית.

נפעלים או יוצרים

בעייתיות נוספת התגלתה בכך, שבמקום שנקדם מראש את המציאות העומדת לבוא, התנהלנו במשבר הזה רק כאשר היינו מוכרחים, כמו שאדגים. זאת מלבד העובדה, שהוראות הרבנים הגיעו באיחור רב מהוראות משרד הבריאות.

הדוגמה לכך היא ליל הסדר [ושוב אדגיש, אין מטרה וכוונה להאשים כלל ועיקר, אלא לראות את הבעיות ולבחון מה מוטל עלינו לעשות]. והשאלה היא, כיצד יתכן ששבוע לפני ליל הסדר עדיין לא יצאו מכתבים מהרבנים האשכנזים אודות דרך עריכתו של ליל הסדר בעת הזו?! [יש לציין שהגאון ר' גרשון אדלשטיין שליט"א דיבר על כך באופן ברור די מוקדם, אך מלבד דבריו שררה שתיקה]. חלק מהמכתבים שאסרו על עריכת ליל הסדר בצורה משפחתית מורחבת יצאו רק ביום שני, יומיים לפני החג!! מידת ההשפעה של מכתב שיוצא באיחור כה רב על אנשים שלא התארגנו לחגוג את החג בעצמם היא קלושה עד בלתי קיימת. אם המכתבים היו יוצאים שבוע וחצי קודם החג ההשפעה היתה חזקה הרבה יותר. הוי אומר, עד שריח החריון והארבע כוסות לא היכה באפינו, עדיין לא טרחנו לחשוב מה נעשה בליל הסדר הבא עלינו לטובה. הפעולות הגיעו רק **כתגובות** למציאות כשזו כבר דפקה לפתחנו, ולא הוקדמו במחשבה תחילה לראות את פני העתיד.

אתן גם דוגמה הפוכה, לאירוע עתידי שמחייב אותנו בחשיבה מקדימה - זמן קיץ הבא עלינו לטובה.

הוא לא צריך להפתיע אותנו, כולנו יודעים שהוא עומד להגיע, ולכן כל העוסקים בתחום החינוך צריכים עכשיו לחשוב איך ניתן לרכז את בחורי הישיבות סביב הגמרא בצורה אחרת מן המקובל. אם באינטרנט [zoom וכדומה, כמובן מתוך שקילת המשמעויות הנלוות], אם במערכות טלפוניות [שמסתבר שתוכלנה להחזיק הרבה פחות באופן סדיר]. ואם בשיטות אחרות של חלוקה לפי בנינים, או הצעה ליצור מתחמים מבודדים שלפי חוק לא תהיה מהם כניסה ויציאה וכך כל כמה עשרות בחורים יתרכזו במקום אחד. בהחלט יתכן שחלק מהרעיונות האמורים אינם ישימים בגלל בעיה כזו או אחרת, אך כל הרעיונות הללו ומסתבר שרעיונות טובים אף יותר, זקוקים לזמן וחשיבה מראש. דבר אחד ברור, הפעם כנראה לא ניתן יהיה לפעול בשיטת "העתק הדבק" ולהעביר את הדגם של עולם הישיבות לזמן הקיץ הקרוב. ניתן לחשוב על כיוונים שונים כמו מסכתות אחרת עם זיקה מעשית יותר, אולי מסכת ברכות עם הלכות תפילה וטבילה, אולי מקוואות וכו'. יתכן אף שכיוון שבחורי הישיבות יהיו מפוזרים ולא מרוכזים, עדיף יהיה שכולם ילמדו יחדיו מסכתא אחת

כאשר בסוף הקיץ יהיו מבחנים מרוכזים לכולם וכו' וכו'. ולוואי ונראה שיקדמו את פני הקיץ במחשבה ולא ימתינו עד לכ"ט ניסן.

עד כאן עמדנו על נקודות הקושי, למה לא הבנו את המציאות בהתחלה, ומה גרם לכך שגם אחרי שהבנו לא פעלנו מתוך ראיית פני עתיד. מדוע?

חשיבה פרטית לעומת חשיבה ציבורית

ניתן לומר, שההרגל שלנו כיהודים במהלך הרבה שנים היה להתנהל בבחינת "אנוכי וביתי נעבוד את ה'". להוריד את העיניים מכל מה שמתרחש בחוץ, אותנו לא מעניין כלום, רק דבר אחד - שיענקל'ה שלנו ילמד תורה ויקיים מצוות ויעביר זאת הלאה לדור הבא.

מכל עבר היו צרות ושמדות, ואנו תמיד ניסינו בתוך כל זה להמשיך ולהעביר לילדים את דרך התורה. הסיפורים המוכרים לנו על הפריץ עוסקים הרבה פעמים כיצד הצלחנו איך שהוא לסובב את ההמן התורן, קצת שוחד, קצת בלבולנו לו את השכל, והנה עברנו עוד משוכה. בתקופת ההשכלה נאלצנו כבר להתמודד לא רק מבחוץ אלא גם מבפנים, כאשר 90 אחוז מעם ישראל עזב את דרך התורה, ואנו בתוך זה צריכים לפסוע ולנסות להציל מפי הארי ומפי הדוב.

נקודה נוספת - חשיבה פרטית אינה יכולה להוביל ציבור.

חשיבה פרטית, כוללת בתוכה באופן מובנה חוסר אפשרות לתכנון העתיד הציבורי. אדם יכול לתכנן את עתידו שלו במידת מה. אם הוא רוצה להיות תלמיד חכם הוא ילך ללמוד ולהחכים בתורה, אם חפץ הוא במקצוע הרפואה ילך וישתלם בה. אך אדם פרטי אינו יכול בשום אופן לבחון את העתיד מבחינה ציבורית, ובאמת אין הרבה טעם בחשיבה ציבורית על העתיד כאשר הכל עומד על בלימה ובכל יום ויום מתרחשים מאורעות חדשים שאין אפשרות לצפותם וממילא גם אין אפשרות לתכנן את התגובה אליהם.

יתר על כן, לחשיבה ציבורית יש פחות גמישות מאשר לחשיבה פרטית, כך שבמצבים שבהם נדרשת פעילות מהירה 'מהמותן', עדיף בהרבה לפעול בצורה פרטית ולא ציבורית.

חשיבה פרטית היא דרך נפלאה, כך בעצם עברה התורה עד אלינו, אבותינו אמרו "אנוכי וביתי נעבוד את ה'", ועל ידי כך גם אנו זכינו להיות חלק מן השרשרת הזו. אלא שעם כל זאת יש חלקים בתורה שאינם באים לידי מימוש בדרך זו. אמנם, זו חובה להתרגל ולדעת שקיום התורה אינו תלוי כלל בשום מנהג חברתי ואופנה זמנית, וגם אם כל הסובבים אותנו רשעים חלילה, עדיין צריכים אנו

להתעלם מהם ולפעול בדרכנו. אך מאידך גיסא, דרך זו עלולה לסמא את עינינו ולהשכיח מליבנו דבר חשוב ביותר.

את הדבר החשוב הזה, יכולה הקורונה ללמד אותנו.

הקורונה

הקורונה פרצה בסערה לחיינו, והיא מהווה עבורנו תזכורת לחשיבה מיוחדת מסוג שונה, שאינה רגילה בינינו. החשיבה הרגילה שבה אנו חושבים באופן אישי ופרטי, היא זו שעמדה בפנינו מלראות נכוחה את אירועי הקורונה.

מדוע?

הקורונה, מחייבת אותנו במחשבת עומק. במחשבה כוללת. בחשיבה לעתיד. בחשיבה מתוך הבנה של מערכות ומה המשמעות שלהן, וכמובן, מה המשקל של כל מעשה פרטי בתוך המבנה הכללי.

כך לדוגמא, יכול אדם לחשוב, הלא אני מכיר את שכני ואני יודע שכולם צעירים ובריאים ובנוסף לכך כולם ממושמצים, וגם נוסף ונתרחק חמשה מטרים בשטח פתוח, אם כן מה הבעיה להתפלל? מדוע לא? השאלה הזו לא לוקחת בחשבון נתון מאוד מהותי ומשמעותי. הדרך להתמודד עם המגיפה אינה דרך פרטית לכל אדם בנפרד, אם כל אחד יעשה את השיקולים שלו לא תהיה כאן שום התמודדות והקסטרופה בפתח. הדרך היחידה להתמודד מול אירוע חסר תקדים שכזה הוא חשיבה מערכתית, וההבנה שמה שאני עושה הוא משמעותי גם ברמת המערכת. יתכנו כמובן נסיונות לראות האם יוכלו להתקיים מנינים באופן כזה או אחר, אך דרך ההתמודדות חייבת להיות באופן כולל ומערכתי.

האמירה "אנוכי וביתי נעבוד את ה'" בעת הזאת היא אמירת כסילות, היא אמירה שאינה מבינה שחוץ מהעבודה של אנוכי וביתי לה', יש עבודה נוספת של אנוכי בתוך עמי נעבוד את ה'. החשיבה של 'אני וביתי' מתאימה כאשר אנו מדברים על התנהלות של אנשים בודדים, אך כאשר מדובר על ציבור שלם וענק, חובה עלינו לחשוב כיצד כל הציבור יעבוד את ה', ומכאן שהתשובה לשאלה מדוע לא לעשות מנינים הינה שעשיית מנינים היא פירצה גדולה שבסופו של דבר מביאה למנינים ללא שום בקרה ובסופו של דבר להתפרצות איומה. מה שכן, כמובן שיש לחשוב **באופן מערכתי** כיצד אפשר לקיים מנינים בעת הזאת, אך זאת מתוך מחשבה כוללת שתביא בחשבון את המשמעויות הנלוות לכל מעשה ציבורי שכזה. דוגמא לכך היא מכתבו המפורסם של רעק"א שהיתה בידו אפשרות להעמיד שוטר

על כל מנין של חמשה עשר איש, שיפקח על כך שהתפילה תתקיים לפי הנהלים המתאימים [כנראה שגם רעק"א הבין שבלי שוטר זה לא ילך...].

אפשר לומר שתקופות ארוכות הורגלנו שהעיקר הוא לשרוד ולא היה לנו זמן ופנאי לחשוב מה לעשות הלאה אלא תמיד מהיד לפה, אך הקב"ה זימן לנו כאן הזדמנות שבה אנו יכולים לחשוב מחדש, מה אנו באמת רוצים לעשות הלאה ולא רק לנסות להשיב על המכה האחרונה שקיבלנו, להרחיק את קו המערכה ובמקום לבנות ביצורים לצאת להתקפה, במקום לבנות חומות, לייצר הרתעה, במקום לפחד - ליצור.

ובהקשר לאירוע הנוכחי:

מוטל עלינו להחליף את השאלה 'כיצד אנו מתמודדים עם הוראות הממשלה?', בשאלה '**כיצד אנו חושבים שראוי להתמודד עם המגיפה?**'. לא מה אנו צריכים לשלוף מהמותן בגלל שעכשיו משרד הבריאות התיר מניינים או לא, אלא חשיבה מסודרת מה באמת **ראוי** לעשות כאשר מגיע אירוע עצום שכזה. ואז נוכל לענות, שהיינו עושים מניינים באופן כזה או אחר, עם פיקוח כזה או אחר, עם קנסות כאלו ואחרים, ועד כמה הדבקות היינו מאפשרים, וכו' וכו'.

לעניות דעתי, זוהי הסיבה המרכזית לכך שהתמהמהנו בתגובה - העובדה שאנו רגילים לחשוב רק באופן פרטני. אמנם הגענו לכך בעקבות העובדה שהעולם נגדנו ולכן תמיד חשבנו איך ל"סדר" את המערכת, אך היום כאשר הציבור מונה קרוב למיליון נפש אנו עומדים במצב שבמקום ל"סדר" את המערכת, שומה עלינו '**ליצור**' אותה.

במקום שאנו נאלץ להתמודד מול ההוראות של משרד הבריאות שסביר להניח שאינן לוקחות בחשבון את משמעות הבית כנסת והישיבות לעולם התורה, הרי שמוטל עלינו לחשוב כמו גנרל ולא כמו רב סמל, אנו צריכים לחשוב לו היינו יושבים כאן רק חרדים, כיצד היינו מתנהלים? מה היינו עושים?

להתייחס **לכל** חלקי הסוגיא ומתוך כך להגיע ולתת את הכיוון והיחס הנכון לבתי כנסת. לתת את המשמעות גם לשאלת קריסת מערכות הבריאות, לשאלת קריסת המשק כאשר ברור לכל שכסף = חיים, שהרי בלי עבודה תקינה אין אוכל ואין תרופות ואין חיילים ונשק. להתייחס לשאלה למי ומתי מותר לסמוך על הנס ומתי לא וכו' וכו' וכו'.

כל השאלות הללו אינן שאלות שהחילונים אמורים לפתור בעבורנו, ואנו צריכים להיאבק רק על הנישה הפרטית שלנו. כי הרי לא נכון שנפעל ונבחן את הדברים מתוך היבט אחד ובהתעלמות מהמכלול כולו.

ניתן לומר, שגם מבחינת הנראות החיצונית שלנו יש בכך חסרון משמעותי ומעשי. כי אם אנו עוסקים בכל הסוגיא מתוך זוית אמת בלבד, הרי שאנו נתפסים כמין 'קלון', שבזמן שהם עוסקים בדברים שגם אנו מסכימים שהם חשובים כהצלת חיים, אנחנו מתעלמים מהמכלול, ובכך בעצם אנו גורמים שדברינו לא ישמעו ולא יתקבלו על ידי מקבלי ההחלטות. סביר להניח, שאם היינו מציעים פתרון לפתיחת בתי הכנסיות בעזרת תוכנית ברורה וסדורה **שמתחשבת** ולוקחת בחשבון את ההשלכות והמשמעויות, היו מסתכלים על כך אחרת גם בעולם שבחוץ.

וודאי שתלמוד תורה כנגד כולם, אך מאידך כל האומר אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו, ואם כן כאשר באים אנו לדון על השאלה כיצד נכון לקיים תורה ותפילה בזמן הזה, הרי שאנו מחוייבים להכנס ולדון **במכלול** הנתונים ומשמעותם, ובתוך זה גם על רמת הסיכונים בכלל, ובכל סוג של מפגש בפרט. המשמעות של עצירת פעילות המשק וכו' וכו'. אם אנו מדברים על תלמוד תורה ותפילה בלי להתיחס לשאלת הסיכונים וכיצד אנו מתיחסים אליה, הרינו כאדם שפוסק בשאלת ביטול בשבת בלי להתיחס לכך שיש חולה שזקוק לבשר מבושל.

אין ספק שההרגל הזה [הטוב - כל עוד היינו צריכים רק להלחם במסגרות מבחון] לחשוב באופן פרטי מבלי להתיחס אל המערכת ככלל אחד - עמד בעוכרינו באירוע הנוכחי. זוהי חלק מהסיבה להתמהמהות בתגובה, ולאי הטיפול בשאלת ליל הסדר עד לזמן בו המטבח כבר היה פסח. וכנראה שזוהי גם הסיבה לכך שלמרות שבמבט ראשון חשבנו שקיומן של ההנחיות יהיה מוסכם על כולם וללא כל מחלוקת, הנה הוא הפך להיות לסלע המחלקות.

הקורונה - הזדמנות ליצור איחוד בין חכמי וקהילות ישראל

אך נראה, שעדיין יש אבן נגף משמעותית בדרך ליישום כל האמור מעלה. אבן הנגף הזאת טמונה בשתי המילים '**הרב שלי**', שהם בעצם כמעט מילה 'גסה'. כל עוד יש לי את הרב **שלי** ולך את הרב **שלך**, אזי - הרב **שלי** יגיד לי להתפלל במנין, והרב **שלך** יגיד להתקשר למשטרה בשביל לעצור אותי. הרב **שלי** יגיד שהאחרים הם כופרים והרב **שלך** יגיד שהאחרים הם רודפים.

בעצם המילים '**הרב שלי**' קצת מקבילים ל'**אני**', '**אנחנו**', '**הציבור שלנו**', ובקיצור - כל המידות הרעות.

ועכשיו לנקודה, כל עוד כל קהילה מתנהלת לעצמה ואין חיבור בין חכמי ישראל, אין כל כך אפשרות ליזום וליצור דברים, אלא רק להגיב לאירועים בשטח. וזאת מפני שלכל רב יש החלטה שונה, וכשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות, ואם כן שוב חזרנו להתנהלות פרטית שאינה מסוגלת להסתכל על התמונה במבט רחב וכללי.

הדרך היחידה שבה יתאפשר לנו לפעול באמת ולהביא למטרות שהן חשובות בעינינו מבחינה ציבורית, היא רק על ידי הסכמה כללית בין הקהילות ושיבה משותפת עם קבלת הכרעות בדרך מסויימת. נראה אמנם במבט ראשון שהבנה זו אינה נוגעת לכל יחיד ויחיד, אך לעניות דעתי ככל שניטיב להבין ולקבל שהמשוואה 'הרב שלי' = תורת ה' הבלעדית, איננה משוואה נכונה, כך גם הדבר יגרום לכולנו להפוך לגוף אחד שמסוגל לפעול, להסתכל קדימה, ליזום וליצור, ולהעביר את תורת ה' לדור הבא בצורה טובה יותר.

לתגובות yakovboo@gmail.com

נספח: טעון שיפור - בעיות מערכתיות בתוכנו

בכדי להדגים את טענתי על הצורך בחשיבה מערכתית, אני מצרף כאן כמה נושאים שבהם יש צורך בחשיבה שחורגת מתחומי של האדם הבודד. חלקם תורניים וחלקם ציבוריים.

גישה לרבנים - האירוע האחרון הוכיח כמה חשוב שהגישה לרבנים הגדולים תהיה פתוחה ונקיה מבלי תיווכם של מלחכי פינכה, נכדים וכדומה אלא על ידי חכמי תורה ויראה.

מקורות מידע אמינים וזמינים לרבנים - רבנים [או איגודי רבנים] צריכים מזכירים מקצועיים שיתווכו להם את החומר אליו הם נזקקים, בדיוק כמו כל איש ציבור שיש לו מזכיר. אם ראש עיריית בני ברק מחפש למשל נתונים אודות שיטות בנייה הוא לא מתחיל לחפש בעצמו כמובן, וכו' וכו'.

כאשר לרבנים אין מזכירים, מה שקורה זה שלוקח הרבה יותר זמן עד שהמידע מגיע אליהם, וכאשר מדובר באירועים מתגלגלים כמו הקורונה, המכתבים יוצאים באיחור.

נציגי ציבור - חשיבה כיצד נבחר הציבור אכן יהיו נציגיו, כעת התחושה היא שהם מנותקים מהרחוב ואין לאדם הקטן שום אפשרות להשפיע על נציג שאינו ממלא את תפקידו.

לימודי מקצוע - בתחום הזה הפרוץ מרובה על העומד, הרבנים מחד עומדים על חומרת האקדמיה, אך בפועל חלקים גדולים בציבור מצביעים ברגליים, ונתוני הלמ"ס יוכיחו זאת. הכשל כמובן טמון בקשיי הפרנסה ובכך שאין שום הירתמות למציאת פתרונות כוללים, שיביאו בחשבון את צרכי המקצועיות, צרכי הפרנסה ועליהם כמובן את החובה לדאוג למתחם לימודים כשר וראוי [אולי אצטרף בנושא זה בהמשך קובץ שהיה למראה עיני אחד מגדולי הדור].

פסיכולוגיה - הציבור החרדי צריך פסיכולוגים ופסיכיאטרים או אם נקרא להם בשם מכובס 'מטפלים מקצועיים'!

בפועל מה שקורה הוא שצריכים להסתמך על מטפלים בגרוש וכדו' או על פסיכולוגים רחוקים מדת במידה זו או אחרת, שגם גורמים לנזק דתי, וגם הטיפול שלהם לא מספיק טוב מכיוון שהם רחוקים מעולם המושגים החרדי.

אם היתה איזו מתודה מסודרת כיצד ראוי להכשיר מטפלי נפש בציבור החרדי, עם תעודה שמחד נתן מקצועיות ללומדי המקצוע, ומאידך תנחיל את רוח התורה בנושא, היה זה תיקון גדול, אלא שמהלך כעין זה מצריך חשיבה כוללת.

חדרים וסמינרים - כל חדר דואג לעצמו ולשמו, כאשר אין שום חשיבה כללית על כל בני השכונה, זאת בזמן שבוודאי חיוב גמור מתקנת בן גמלא לדאוג לכל ילדי השכונה כאחד ללימוד תורה, וכך נוצר מצב שלעיתים רבות ילדים רבים נשארים ללא מסגרת מתאימה רק בגלל שיקולים איזוטריים ולא ראויים. ככל שהאחריות על קבלת תלמידים תהיה ציבורית ולא רק פרטית, נוכל לדאוג לכך שלא רק המוסדות יצאו עם שם טוב, אלא גם לא ישארו תלמידים שאינם מקבלים מענה מתאים.